

Latvijas

nacionālie dabas

simboli

Šis plakāts tika izveidots ar Igaunijas – Latvijas – Krievijas Pārrobežu sadarbības programmas Eiropas kaimiņattiecību un partnerības instrumenta ietvaros 2007 – 2013 finansiālo atbalstu. Par šī plakāta saturu pilnībā atbild Dabas muzeja atbalsta biedrība, un tas neatspoguļo Programmas, iesaistīto valstu un Eiropas Savienības oficiālo viedokli. Igaunijas – Latvijas – Krievijas Pārrobežu sadarbības programma Eiropas kaimiņattiecību un partnerības instrumenta ietvaros 2007 – 2013 finansiāli atbalsta kopīgus pārrobežu attīstības pasākumus, lai uzlabotu reģiona konkurētspēju, izmantojot tā potenciālu un izdevīgo atrašanās vietu krustcelēs starp ES un Krievijas Federāciju. Programmas mājas lapa: www.estlatrus.eu

Plakātu sagatavojusi Dabas muzeja atbalsta biedrība un izdevusi Dabas aizsardzības pārvalde Igaunijas - Latvijas - Krievijas pārrobežu sadarbības programmas līdzfinansētā projekta ELRI-156 "Dabas izglītības sekmēšana - efektīvs līdzeklis sabiedrības apziņas veidošanai" ietvaros.

ENPI cross border cooperation programme

part-financed by the European Union

united by borders

Parastā liepa

Tilia cordata

Liepa latviešiem ir sievišķības simbols.

Agrāk, meitai piedzimstot, stādīja liepiņu, lai meita aug liepas daiļumā. Liepa izceļas ar skaistumu, smaržu ziedēšanas laikā un noderīgumu cilvēku dzīvē.

Liepas sāk ziedēt apmēram 20 gadu vecumā. Tās zied jūlijā bāli dzelteniem īpatnējā divžuburī izvietotiem ziediem ar seglapu.

Smaržīgie liepu ziedi satur daudz nektāra, tādēļ pievilina bites un citus kukaiņus. Liepziedu medus ir garšīgs un ārstniecisks.

Liepu koksne ir mīksta un viegla, to izmanto mēbeļu, trauku, saimniecības piederumu izgatavošanai. Agrāk no liepu mizas pēc mērcēšanas ieguva lūkus, no kuriem pina apavus – vīzes un dažādus mājsaimniecības priekšmetus – grozus, somas, tarbas. Smaržīgās liepu slotiņas izmanto arī pirtī.

Medicīnā liepu ziedu tēju lieto sviedrēšanai saaukstēšanās gadījumos, kā arī ātriģi skalošanai, kosmētikā pret vasaras raibumiem un matu kopšanai.

Liepu, tāpat kā ozolu, mūsu senči ir uzskatījuši par svētu koku. Daudzās vietās Latvijā saglabājušās "elku liepas". Šādas „elku liepas” parasti ir ļoti vecas un nereti sasniedz dižkoka apkārtmērus. Šobrīd Latvijā visresnākās liepas apkārtmērā pārsniedz 8 m (Valdemārpils Elku liepa un Aucenieku liepa Kuldīgas novada Padures pagastā).

Latvijā liepas aug upju krastos, ezeru salās, auglīgos mežos, galvenokārt piemistrojumā un pamežā. Retāk var redzēt liepu audzes, tāda ir, piemēram, Kupravas liepu audze Viļakas novadā. Stādītās liepas aug pie viensētām, liepu alejās pie vecām muižām un citām ēkām.

Liepa ir arī viens no izplatītākajiem kokiem pilsētu apstādījumos. Tā ir skaista un izturīga arī pilsētas nabadzīgajās augsnēs un piesārņojumā.

Latviešu tautas dziesmas par liepu:

Pie liepiņas kājas āvu,

Liepā kāru vainadziņu.

No liepiņas ziedī bira,

No vaiņaga sudrabiņš.

Divpunktu mārīte

Adalia bipunctata

Divpunktu mārīte ir Latvijas nacionālais kukainis un Latvijas Entomoloģijas biedrības simbols. Kā Latvijas simbolu to 1991. gadā ieteica Latvijas Entomoloģijas biedrība - organizācija, kas apvieno kukaiņu pētniekus Latvijā.

Mārītes ir vaboles, pavisam Latvijā ir 62 mārīšu sugas.

Mārītes dzīvo dārzos, laukos un mežmalās uz augiem, kurus apdzīvo to barības objekti – mazkustīgi kukaiņi. Visbiežāk tās ir laputis, kas dzīvo un barojas vienuviet uz kāda auga lielā vairumā. Divpunktu mārīte iznīcina augu kaitēkļus.

Mārītes attīstības cikls ilgst aptuveni mēnesi. Mārīte olas dēj grupiņās. No olas izšķīlas kāpurs, izgraužot caurumu olas apvalkā. Arī mārīšu kāpuri barojas ar laputiņm, savas attīstības laikā apēdot vairākus simtus laputu. Kāpuri var baroties ar citu kukaiņu olām, arī ēst mazākus savas sugas kāpurus. Mārīšu kāpuri iekūņojas lapu apakšpusē, tur pavada laiku, līdz no kūniņām izkūņojas pieauguši kukaiņi. Mārītes pārziemo pieauguša kukaiņa stadijā uz augsnes kritušo lapu un nobiru slānī. Dzīves ilgums mārītēm ir viens vai divi gadi.

Mārītes spilgtā krāsa ir aizsargkrāsa, kas brīdina, ka briesmu gadījumā vabole izdala dzeltenu, smirdīgu, kodīgu šķidrumu hemolimfu, kas satur hinenonu. Šī viela nav indīga, taču ar tās smaržu pietiek, lai putns pēc kukaiņa satveršanas to momentāni nomestu.

Agrāk latvieši mārīšu izdalīto dzeltenu hemolimfu ir izmantojuši tautas medicīnā pret zobu sāpēm.

Latvieši izsenis mārītes uzskatījuši par svētu simbolu un saukuši ar par dievgosniņām. Mārītes nosaukums ir saistīts ar senlatviešu dievību Māru.

Mārīti uzskata arī par veiksmes simbolu.

Lūk, ko par mārīti vēsta latviešu tautas ticējumi:

Vecī ļaudis uzskatījuši mazo mārīti it kā par mātes garu. Kas nodarot mārītei ko jaunu, tas esot tikpat kā mātei.

Mārīte ir dieva gosniņa, tās nedrīkst mocīt, citādi lopiņi neizdodas. Ja grib zināt, no kuras puses nāks nākošā dienā vējš, tad jānoķer mārīte un jātur augstu gaisā; uz kuru pusi viņa noskries, no tās puses nāks vējš.

Baltā cielava

Motacilla alba

Latvijas nacionālais putns kopš 1965. gada ir baltā cielava. Tā ir arī Latvijas Dabas muzeja un Latvijas Ornitoloģijas biedrības simbols. Baltā cielava ir zvirbuļveidīgo putnu kārtas cielavu dzimtas putns. Latvijā sastopamas 4 sugu cielavas. Baltā cielava ir bieži satopama visā Latvijas teritorijā, galvenokārt apdzīvotu vietu tuvumā, gan laukos, gan pilsētā, un pie ūdenstilpnēm. Barojas ar kukaiņiem, to kāpuriem un sīkiem gliemežiem.

Baltajai cielavai ir slaidš, 17-19 cm garš, graciозs ķermenis ar garu asti. Tās kājiņas ir tievas un relatīvi garas, acis spoži brūnas. Balto cielavu ir viegli atpazīt gan pēc melnbaltajām krāsām, gan pēc gaitas un uzvedības. Cielava veikli skraida pa zemi un apstājoties šūpo garo asti augšup-lejup. Un lido arī viegli, ātri un viļņveidīgi. Cielava atrodas nepārtrauktā kustībā.

Baltā cielava nav starp krāšņāko dziesmu īpašniekiem. Cielavas skaņas ir īsi divzilbju saucieni, kurus iespējams aprakstīt kā: „ci – vuit”, „tsi-dzi”, retāk var dzirdēt vienzilbtīgu „csi”.

Baltās cielavas ligzdo ēku pažobelēs, mūra sienu spraugās, malkas grēdās, koku un akmeņu krājumos un cilvēku darinātos būrīšos. Ligzdas veidošanai izmanto dažādus materiālus: zāles stiebriņus, salmus, skaidas, sūnas.

Latvijā parasti cielavu pāris ligzdo divas reizes sezonā: maijā un jūnijā, izdējot katrā reizē 4 – 8 raibas oliņas. Mazuļus perē 12 dienas. Pēc izšķīlšanās mazuļi pusotru līdz divas nedēļas pavada ligzdā, par viņiem šai laikā rūpējas abi vecāki - aizstāv no plēsīgo putnu un zvēru (kaķu) iespējamiem uzbrukumiem, kā arī no agra rīta līdz vēlam vakaram ķer kukaiņus un baro mazuļus.

Ziemu cielavas pavada siltajās zemēs, galvenokārt Ziemeļāfrikā, arī Dienvid – un Rietumeiropā. Baltās cielavas migrē tikai gaišajā diennakts periodā.

Cielavas graciozo tekalēšanu tautas dziesmās salīdzina ar jaunas meitas čaklumu. To, ka cielava ir tautā iemīļots putniņš, apliecina aptuveni 230 tautas dziesmas, daudzas pasakas teikas un ticējumi (Ja jauni ļaudis pirmo reizi pavasarī redz divas cielaviņas, tad tanī vasarā apprecēsies).

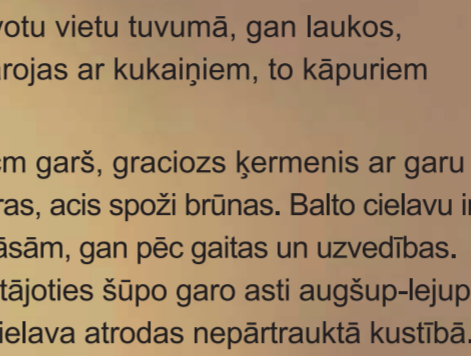
Latviešu tautas dziesmas par cielavu:

Cielaviņa meitas sauca,

Pagalmā stāvēdama,

– Ceļaties, auna! kājas,

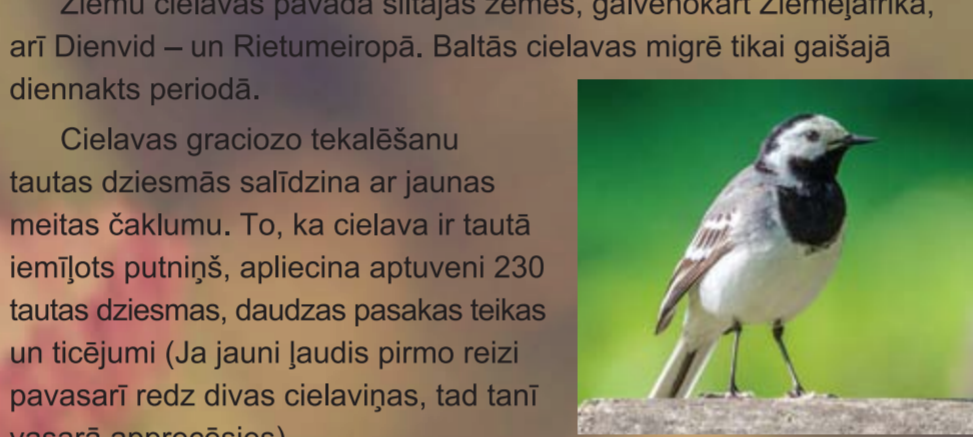
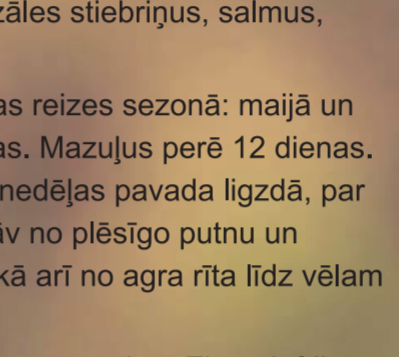
Citi gani aizdzinuši.

Citi putni savus bērnus Cintiņā perināja;

Cielaviņa, gudra sieva,

Tā pakāra šūpulīti.

Citi putni savus bērnus Cintiņā perināja;

Cielaviņa, gudra sieva,

Tā pakāra šūpulīti.

Parastais ozols

Quercus robur

Parastais ozols ir dižākais Latvijas koks. Tas var sasniegt 40 m garumu un 800 gadu vecumu.

Maijā, lapām plaukstot, ozols zied ar divējādiem ziediem: vīrišķajiem (spurdzes) un sievišķajiem – iesātiem zīļu aizmetņiem, kas sakārtoti vīkalā jeb bļodiņā. Ziedus apputeksnē vējš. Zīles nobriest rudenī un tūlīt nobirst. Zīles izplata putni, it īpaši siļi, un grauzēji, kas vāc tās ziemai.

Latvijā ozolu audzes ir maz saglabājušās, sastopamas nelielās platībās atsevišķās vietās (Barkavas ozolu audze, Pededzes ozolu audze, Ezernieku ozoli pie Ežezera). Ozolam ir nepieciešama auglīga augsne un gaiss, lai augtu liels un spēcīgs.

Ozolu audzes senatnē tika iznīcinātas, lai iegūtu zemi lauksaimniecības vajadzībām. Tomēr senatnē bieži lauka vidū atstāja kādu ozolu, kurš, augdams atklātā vietā, veidoja kuplu vainagu, zem kura kuplajiem zariem laukkopji varēja atpūsties.

Atsevišķi augoši, lieli ozoli ir neatņemama Latvijas ainavas daļa. Lielie ozoli (ar 4 m apkārtmēru 1,3 m augstumā no zemes) ir aizsargājami. Aizsargājamo teritoriju, arī dižkokus, apzīmē ar speciālu „ozollapas zīmi”. Šo zīmju sagatavošanu un izvietošanu nodrošina Dabas aizsardzības pārvalde sadarbībā ar attiecīgo pašvaldību.

Ozola koksnei ir liela vērtība, to lieto mēbeļu rūpniecībā un galdniecībā, finiera un parketa dēlīšu izgatavošanā. Augsti tiek vērtēti tā saucamie „melnie” ozoli, kas ilgi nogulējuši upēs, ezeros vai mitrās smiltīs. No ozolu mizas iegūst miecvielas, mizu izmanto arī ārstniecībā. No zīlēm gatavo kafiju.

Ozols latviešiem ir vīrišķkais simbols, simbolizē spēku un izturību. „Vīrs kā ozols”, „Stalts kā ozols”, „Stīps kā ozols” – tā tiek saukti mūsu krietnākie vīri. Lai dēls augtu stīps un vesels, šūpulī, šūpuļa liksti un pirmās pirtsslotas gatavo no ozola. Vasaras saulgriežos līgotāji vij ozolzaru vainagus un liek tos galvā Jāņiem, Jāņu tēviem, mājas saimniekiem. Ar ozolzariem pušķo mājas.

Suminājums ozolam latviešu tautas dziesmās:

Ozoliņa kroni pinu,

Zariņā sēdēdama:

Dievs dod manim citu gadu

Dabūt pašu ozoliņu.

Gāžat, vīri, ko gāzdamī,

Negāžat ozoliņu:

Nebūs ēna ganiņam,

Ne vaiņaga Jāņišam.

Dzintars

Amber

Baltijas dzintars veidojies pirms 40-60 miljoniem gadu, sveķiem mineralizējoties. Parasti dzintars saistās ar dzeltenu – saules krāsu, tāpēc to dēvē arī par saules akmeni. Dzintara krāsai ir bezgala daudz nianšu: sākot no gandrīz baltas līdz citrondzeltenai, medainai, pelēcīgai. Dažāds ir arī tā caurspīdīgums – tas mainās no pilnīgi caurspīdīgas līdz daļēji matētai, dzeltenī matētai, baltai.

Kamēr sveķi, no kuriem veidojies dzintars, nebija sacietējuši, tajos reizēm iekļuva dažādi organismi vai to fragmenti, visbiežāk kukaiņi un augi. Dzintara veidošanās laikā tie mumificējās un kļuva par iedzintarojumiem.

Pasaulē bagātākās dzintara atradnes atrodas Baltijas jūras krastos. Latvijā jūra dzintara gabalus izskalo galvenokārt Kurzemes piekrastē vētru laikā.

Latvijā vienmēr no dzintara gatavotas rotaslietas, tas izmantots arī dziedniecībā un rituālos. Dzintars ir pirmā prece, kas no mūsu teritorijas eksportēta uz citiem pasaules reģioniem. Pateicoties tieši dzintaram, mūs iepazīna pārējā pasaule. Latvijas toreiz vēl pat nebija, bet tās teritorija senās Romas un Grieķijas kartēs ir iezīmēta kā galējais ziemeļu punkts, no kura sākas dzintara ceļš.

Pēdējā laikā arvien plašāk dzintars tiek pielietots kosmētikas produktu ražošanā un farmācijā. Ķīmiķes Ingas Ļašenko izgudrotā un izgatavotā dzintara diega pielietojums pārsienamo materiālu pagatavošanā palīdzēs daudziem cilvēkiem ātrāk un veiksmīgāk dziedēt brūces. Dzintara diegu izmanto arī tekstilmākslā un suveniru gatavošanā.

Dzintara daudzveidību, tā pielietojumu, nozīmi kultūrvēsturē, cilvēku dzīvē un mākslā var aplūkot Latvijas Dabas muzeja jaunajā ekspozīcijā „Dzintars laiku lokos”.

<i>Skaista latviešu tautas dziesma par dzintaru:</i>	
<i>Nu sala, nu sala,</i>	
<i>Nu labi sala,</i>	
<i>Aizsala jūriņa</i>	
<i>Līdz dibinam.</i>	
<i>Nu laba braukšana</i>	
<i>Dzintaru zemē.</i>	
	<i>Pārveda brāļam</i>
	<i>Dzintara sievu.</i>
	<i>Uzlika māsiņai</i>
	<i>Dzintaru kroni,</i>
	<i>Apsedza māmiņai</i>
	<i>Dzintaru sagšu.</i>
	<i>Viz māršas pūriņš</i>
	<i>Dzintariem vien.</i>

Parastā pīpene

Leucanthemum

vulgare

Latvijas nacionālā puķe ir parastā pīpene jeb margrietiņa. Pīpenes zied no jūnija līdz septembrim, visbagātīgāk ap Jāņu laiku pļavās, ganībās, ceļmalās, mežmalās. Tās tomēr nav raksturīgs dabisko pļavu augs, pārsvarā aug atmatās un papuvēs – vietās, kur kādreiz bijuši tīrumi. Tas nozīmē, ka, plūcot margrietiņu klēpjus Jāņiem un skolu izlaidumiem, netiek postīti dabiskie biotopi. Jāievēro gan, ka nesaudzīgi izmantojot, iespējams iznīcināt pat vizitīvrīgāko un izplatītāko augu sugu. Neplūksim nevienu ziedu bez īpašas vajadzības!

Pīpene ir daudzgadīgs kurvjziežu dzimtas lakstaugs, tās ziedkopa ir kurvītis. Kurvīti veido divu veidu ziedi: malējie – mēlziedi, vidējie – stobrziedi. Mēlziedus veido 3 kopā saaugušas vainaglapas, par to liecina 3 robiņi galā. Šie ziedi ir neauglīgi, jo tajos nav ne putekšņlapu, ne auglēncas. Stobrziedus veido 5 kopā saaugušas vainaglapas, 5 saaugušas putekšņlapas un 1 auglēnīca. Stobrziedos izdalās nektārs, kas pievilina kukaiņus.

Tautas medicīnā pīpeni izmanto pret zarnu parazītiem.

Tas ir viens no iecienītākajiem ziediem Jāņu vainagos, pušķos un dažādās kompozīcijās Vasaras saulgriežu laikā, izlaidumos un Dziesmu svētkos, īpaši jaunu meitu vainadziņos.

Pīpene ir vispopulārākais zieds zīlēšanai, un ne tikai Jāņos. Zīlējot nolūc pa ziedlapiņai un skaita: mīl, nemīl... vai: mīl, nemīl, no sirds, ar sāpēm, mazdrusiņ, nemaz... mil...

Dažādos Latvijas novados pīpenei ir dažādi nosaukumi: grietiņa, govmiža, cirtumpuķe, gaigalas, baltpuķe, babene, asinslapas, mārīte, tautu puķe, balgalve, baltā mīzene, peipene, laimes puķe, margrieta, mīlas zieds, popi, ramaška utt., diemžēl daļa nosaukumu lēnām izzūd. Jāatzīst, ka pīpene nav plaši pieminēta latviešu folklorā, var atrast vien dažas tautas dziesmas, piemēram: *Ziedi, ziedi, pīpenīte, Sudrabiņa ziediņiem;*

Dzīs rītā kazu gani,
Noraus tavu cekuliņu.

Dabas muzeja atbalsta biedrība, K. Barona – 4, Rīga, LV – 1050 Tel. +37167356059	<div></div> <div></div>
Teksts: Inita Dāniele, Rūta Sukovska, Jānis Dreimanis, Anita Saulīte, Egita Zviedre, Ināra Cukura	<div></div> <div></div>
Zīmējumi: Janta Meža	<div></div> <div></div>
Foto: Inita Dāniele, Gatis Vilbrants, Aina Karavaičuka, Daiga Segliņa, Baiba Ralle, Latvijas Dabas muzeja arhīvs.	<div></div> <div></div>
Dizains, mākslinieciskais noformējums: Austra Cukura	<div></div> <div></div>

